

Несиелеуді ұйымдастыру.

**Әлеуетті қарыз алушылардың
несиелік қабілетін талдау.**

**Банк қарызын қайтаруды
қамтамасыз ету түрлері мен
нысандары.**

Несиелеу процесі мынадай кезеңдерді қамтиды:

- 1. несиеге деген өтінішті қарау;*
- 2. несиелік қабілетін талдау;*
- 3. несиелік келісім-шарт жасасу;*
- 4. несие беру;*
- 5. несиелік мәміленің орындалуына бақылау жасау.*

I кезең. Банкке келіп түскен несиеге деген өтінішті қарау.

Кез келген несиелік операциялар осыдан басталады.

1. құрылтайшылық құжаттардың, жарғының, жалға алу шарттарының, тіркелген куәліктерінің немесе патенттерінің; нотариалды түрде куәландырылған жерді пайдалану құқығын куәландыратын құжаттар;
2. азаматтардың төл құжаттары және клиенттің несие алуға құқығын растайтын басқа да құжаттардың көшірмелері;
3. соңғы екі жылдық қарыз алушының балансы және оған қосымша беттер;
4. несиеленетін шаралардың рентабельдік деңгейін және оның қайтарылу мерзімін сипаттайтын техникалық - экономикалық есебі;

-
- **несиеленетін мәмілелерді растайтын келісім-шарттар көшірмелері** (материалдық құндылықтарды жабдықтауға және сатуға арналған шарттар, тауарлы-материалдық құндылықтар шотының көшірмелері және т.с.с),
 - **басқа банктерден алған несиелер туралы мәліметтер** (шоттар бойынша көшірме);
 - **қамтамасыз ету мақсатында кепілге берілген мүлікке қарыз алушының меншік құқығын растайтын құжаттар;**
 - несиені қайтаруға байланысты міндеттемені куәландыратын құжаттар;
 - қызметін жаңадан бастаған, яғни қаржылық есептер және басқа да құжаттары жоқ кәсіпорынның бизнес жоспары.

II кезең. Қарыз алушының несиелік қабілетін талдау кезеңі.

- Қарыз алушының несиелік қабілеті – қарыз алушының алған ссудасы бойынша қарызды уақтылы және толық көлемде қайтару қабілетін бағалаумен сипатталады.
- Бұл көрсеткіш банктің өтімділігіне ықпал етеді.

III кезең. Несиелік және кепіл туралы келісім-шарт жасасу.

- несиелеудің басты ерекшелігі бойынша банк қарыз алушының несиелік қабілетін тексеріп болғаннан кейін, несиелік шарт жасасу үшін несиелеу субъектісімен қатынасқа түседі. Несиелеуге байланысты барлық сұрақтарда банк пен қарыз алушы келісім-шарт негізінде шешеді.

IV кезең. Несие беру кезеңі.

- Бұл кезең ағымдық шот ашу, ссуданы беруді құжаттау тәртібін (қосымша құжаттар толтырылуы мүмкін), ссуданы беру тәсілін анықтайтын несиелеуді ұйымдастыру және техникалық шарттарын қамтиды.
- Несиенің көлеміне байланысты әр түрлі берілу тәсілдері болады.
- 1– несие клиенттің шотына толығымен аударылып, қажет болған жағдайларда жұмсалынады.
- 2 несие алуға құқығы қосымша қаражаттарға деген қажеттіліктің туындауына байланысты біртіндеп іске асады.
- 3 белгілі бір соманы алуға клиенттің құқығы бола отырып, ол оны алудан бас тартады (мысалға, артық сыйақы төлегісі келмейді).

V кезең. Несиені қайтару және оған сыйақы төлеуіне бақылау жасау

- несиелік операцияның маңызды кезеңі.
- Ссудалар бойынша қарызды қайтару тәсілі банк қаражаттарының пайдалану ұзақтығына және олардың төлем айналымын құраудағы роліне байланысты.

Кепілге берілетін кейбір активтердің төмендегідей сипатта болуын білу шарт:

- 1 жеңіл бағаланатын болуға тиіс.
- 2 мүліктің нарықтағы қозғалыс мүмкіндігін үнемі тексеріп отыру қажет.
- 3 кепілдің өтімділік дәрежесін есепке алу өте маңызды
- 4 кепілдің амортизациясын немесе моральдық тозу жақтарын ескеру қажет. кейбір активтер басқаларына қарағанда өзінің бастапқы құнын тез жоғалтады.

Кепіл-хат мынадай түрлерге бөлінеді.

- 1 ол *қамтамасыз етілген* немесе *қамтамасыз етілмеген* болып келеді.
- 2 ол *шектеулі* немесе *шектеусіз* болады.
- **Шектеусіз кепіл-хат** бойынша, оны беруші бір қарыз алушының барлық қарызын несие берушіге төлей алмайтындығы жағдайында төлеуге кепіл береді. Мұндағы кепіл-хат қамтамасыз етілмеген болып келеді. **Шектеулі кепілдеме** - бұл нақты бір қарыз алушының ссудаға байланысты болатын қарызын төлеуге кепілдік береді. Кепіл-хаттың бұл түрлері біздің елімізде дами алған жоқ.

Несиелерді қамтамасыз етудің жолы

- 3 жеке немесе корпоративтік кепіл-хаттар.
- **Жеке кепіл-хат** жеке тұлғаларды, серіктестіктерді несиелеу барысында қолданылады. **Корпорациялардың кепіл-хаттары** басқа бір корпорациялардың алған ссудаларын қамтамасыз етуде жиі пайдаланылады.
- **Несиелерді қамтамасыз етудің келесі бір жолы – несиелерді сақтандыру.**
-

Несиелеудің ерекшеліктері. Несиелеудің жекеленген түрлерін ұйымдастыру.

- Қарыз алушының несиелік қабілеті - бұл коммерциялық банк балансының өтімділігін қолдау әдісі.
- **Қарыз алушының несиелік қабілеті** - *бұл қарыз алушының өзінің қарыздық міндеттемелері бойынша толық және уақтылы есеп айырысу қабілеті.*

қарыз алушының несиелік қабілетінің мынадай критерийлерін бөліп қарайды:

- қарыз алушының мінездемесі,
- қаражатты қарызға алу қабілеті;
- ағымдағы қызметі барысында қарызды өтеу үшін қажетті қаражатты табу қабілеті (қаржылық мүмкіндігі),
- капиталы,
- несиенің қамтамасыз етілуі,
- несиелік мәміле жасалатын жағдай,
- бақылау (қарыз алушының қызметінің заңдылық негізі, банк стандарты мен қадағалау ұйымдарына ссуданың сипатының дәл келуі).

банк клиентінің несиелік қабілетін бағалау критерийлеріндегі несиелік қабілетті бағалау тәсілдері

- *іскерлік тәуекелді бағалау;*
- *менеджментті бағалау;*
- *қарыз алушының қаржылық тұрақтылығын бағалау;*
- *қаржылық коэффициенттерді бағалау;*
- *ақша тасқынын талдау;*
- *қарыз алушы туралы ақпарат жинақтау;*
- *орналасқан жеріне бару арқылы, қарыз алушының жұмысын қадағалап отыру.*

Қарыз алушының қаржылық жағдайы мынадай төлем қабілетінен байланысты:

- шаруашылық шарттарына сәйкес төлем талаптарын уақтылы қанағаттандыру;
- несиені қайтару;
- жұмыскерлер мен қызметкерлерге жалақы төлеу;
- бюджетке төлемдерді және салықтарды төлеу.

қарыз алушының компаниялардың несиелік қабілетін бағалауда мынадай қаржылық коэффициенттердің төрт тобы пайдаланылады:

1. *өтімділік коэффициенті;*
2. *қаражат көздерін тиімді басқаруды талдауға арналған қаржылық тәуелділік коэффициенттер;*
3. *компанияның ресурстарын пайдалану тиімділігін талдауға арналған айналымдылық коэффициенттер;*
4. *пайдалылық коэффициенттер.*

Өтімділік коэффициенті.

Өтімділік коэффициентінің өзі екі коэффициент көмегімен анықталады:

- ағымдағы өтімділік коэффициенті;
- тез өтімділік коэффициенті.

Ағымдағы активтер

Ағымдағы өтімділік коэффициенті =

Ағымдағы міндеттеме

бұл көрсеткіштің мәнінің жоғары болуы, қарыз алушының қарыжылық тұрақтылығын білдіреді.

- көрсеткіштің нормативтік мәні клиенттердің классына қарай әр түрлі болып келуі мүмкін:
- I,II,III класс үшін – 2,0;
- IV класс үшін –1,5;
- V-VI класс үшін – 1,25.

$$\text{Тез өтімділік коэффициенті} = \frac{\text{Ағымдағы активтер} - \text{ТМЗ}}{\text{Ағымдағы міндеттеме}}$$

- Аталған коэффициенттің мәнінің 0,4-тен 0,6-ға дейінгі аралықта болғаны дұрыс. Бөлшек сауда компанияларында оның мәні 0,3-тен 0,4 аралығында болуы ықтимал. Оның мәнінің жоғары болуы дебиторлық қарыздардың өсуінен туындайды.

Қаражат көздерін тиімді басқаруды талдауға арналған қаржылық тәуелділік коэффициенттер.

- қарыз алушының меншікті капиталының қамтамасыз ету дәрежесіне және оның тартылған қаражат көздеріне жалпы тәуелділігіне баға беруге мүмкіндік жасайды.
- Аталған көрсеткіш коэффициенттеріне мыналар жаталды:
- міндеттеменің активке қатынасы;
- міндеттеменің капиталға қатынасы.

$$\begin{array}{l} \text{Міндеттеменің} \\ \text{активке} \\ \text{қатынасы} \end{array} = \frac{\text{Бір мерзімдегі орташа қарыз сомасы}}{\text{Бір мерзімдегі орташа активтер сомасы}}$$

Осы және келесі коэффициенттерді есептеген кезде банктерге берешек (қысқа және ұзақ мерзімді), жабдықтаушыларға, бюджетке және т.с.с. берешек орташа қарыздары пайдаланылады.

$$\frac{\text{Міндеттеменің сомасы капиталға қатынасы капитал сомасы}}{=} \frac{\text{Бір мерзімдегі орташа қарыз}}{\text{Бір мерзімдегі орташа меншікті}}$$

жалпы қарызбен меншікті капиталдың шекті қатынасын көрсетеді. Мысалға, коэффициент 2,0 тең болса, онда әрбір қарыздың 2 теңгесіне меншікті капиталдың 1 теңгесі келеді дегенді білдіреді немесе ол активтердің 67%-ы қарыздың есебінен және 33%-ы меншікті капиталдың есебінен қаржыландырылатын сипаттайды.

көрсеткіштің нормативтік мәні клиенттердің классына қарай әр түрлі болып келуі мүмкін:

I класс – 0,66

II класс – 1,00

III класс үшін – 1,10

IV класс үшін – 1,25

V класс – 1,75

Компанияның ресурстарын пайдалану тиімділігін талдауға арналған айналымдылық коэффициенттер.

- Оларғы мыналар жатады:
- дебиторлық қарыздың айналымдылық ұзақтылығы (күнмен);
- кредиторлық қарыздың айналымдылық ұзақтылығы (күнмен);
- ТМЗ-дың айналымдылық ұзақтылығы (күнмен).

$$\begin{array}{l} \text{Дебиторлық} \\ \text{қарыздың} \\ \text{360} \\ \text{айналымдылығы} \end{array} = \frac{\text{Дебиторлық қарыздың орташа сомасы}}{\text{Сатудан түскен түсім}} *$$

-
- Кредиторлық қарыздың айналымдылық есептеу дебиторлық қарызды есептеумен ұқсас. Бұл жерде дебиторлық қарыздың ұзақтығы мен кредиторлық қарыздың ұзақтығын өзара салыстыру арқылы компанияның ақшалай қаражаттарының түсуі мен жұмсалудың орташа жылдамдығын бағалауға болады.

$$\begin{array}{l} \text{TM3} \\ \text{айналымдылығы} \\ \text{ҚҰНЫ} \end{array} = \frac{\text{TM3 орташа сомасы} * 360}{\text{Өнімді өткізудің өзіндік}} \begin{array}{l} \\ \\ \end{array}$$

Пайдалылық коэффициенттері.

- Бұл көрсеткіш компанияның пайдалылық және рентабельділік деңгейін көрсетеді және ол пайданың әр түрлі нұсқалары мен сатудан түскен түсімге қатынасы арқылы есептеледі.
- Мұндай коэффициенттерге мыналар жатады:
- жалпы пайда нормасы;
- таза пайда нормасы.

Жеке тұлғаларды несиелеуді ұйымдастыру.

- Қазіргі кезде екінші деңгейдегі банктердің жеке тұлғаларға беретін несиеліріне тұтыну және ипотекалық несиелер жатады.
- Тұтыну несиесінің мынадай түрлері қолданылуда:
- *автомобилдік несие;*
- *ұзақ мерзімде пайдаланылатын тауарлар сатып алуға берілетін несие;*
- *тұрғын үйді жөндеу жұмыстарына берілетін несие;*
- *кейінге қалдымайтын қажеттіліктерге (оқу, емделу, демалу және т.с.с) берілетін несие*

Ұзақ мерзімде пайдаланылатын тауарларға мыналар жатады:

- жиһаз;
- сантехника;
- аудио-видео-және тұрмыстық техникалар;
- компьютер және оргтехника;
- басқа да тұтыну тауарлары.

банктен тұтыну несиесін алуға қажетті құжаттар тізімі мынадай:

- Қарыз алушының анкетасы
- Жеке куәлігі (көшірмесі)
- СТТН (көшірмесі).
- Соңғы 12 айға бөлініп көрсетілген жалақы және басқа табыстары туралы жұмыстан берілетін анықтама.
- Жұмыс стажы туралы жұмыс орнынан анықтама.
- Жанұя құрамы туралы анықтама (N 3 форма)
- Некеге тұрғандығын растайтын құжаттар (неке туралы куәлік, жұбайыңыздың жеке куәлігі).
- Кепілге қоятын мүліктің құжаттары.